

İlk sayıda "Kültür Haftası" imzasını taşıyan yazıda kültür kavramı anlatıldıktan sonra Rönesans'tan itibaren mânevî faaliyetlerin kültür etrafında toplandığı, bu sebeple derginin isminin delâlet ettiği mânaya sadık kalarak sanat, ilim ve edebiyatı bir kültür seciyesi, ahlâkıyla birleştirmek, sağlamlaştırmak istediği ifade edilmektedir. Yerli fikirlerin serbest bir şekilde ortaya konacağı dergide bütün yazarlar birbirlerine "kültür planında umumi bir vahdetle bağlı olup dergi edebiyattan ve sanattan, ilimden ve felsefeden halis kültüre çıkan yolun üstündedir."

İlk sayıda Mustafa Şekip, "Dünya Kültürlerine Bir Bakış" başlıklı yazısında dünyanın birbirinden farklı üç kültür tipi içinde yaşadığını belirtir; Hint, Çin ve Avrupa'ya ait bu üç kültürün özelliklerini açıkladıktan sonra Avrupa kültürüyle Hint kültürü arasındaki farklara temas eder ve Avrupa kültürünün tartışılmaz üstünlükleri olduğunu savunur. Bu bakımdan Ziya Gökalp'in anladığı mânada Batı'nın sadece ilmini ve tekniğini alarak çağdaşlaşmak mümkün değildir; kültürün esaslarını teşkil eden değerleri de benimsemek gerekir.

Derginin 3. sayısında, kim olduğu belirtilmeyen "büyük şair" in evinde memleketten bahseden edebiyat hakkında yapılan sohbetin özeti yayımlanmıştır. Bu ilk denemenin ilgi görmesi üzerine toplantılara devam edilmiş, her toplantıda belli bir konu üzerinde konuşularak bunun özeti de dergide yayımlanmıştır. İkinci toplantıda romana, üçüncüsünde Ahmet Hâşim'e ve intihale dair konuşulur. Tanpınar bunlardan birkaçının Tokatlıyan'da yapıldığını yazar. Dergide özeti verilen on beş toplantıya katılanlar şunlardır: Yahya Kemal, Ahmet Ağaçoğlu, Peyami Safa, Mustafa Şekip Tunç, Sabri Esat Ander (Siyavuşgil), Münir Serim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hilmi Ziya Ülken, Suut Kemal Yetkin, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Müzaffer Yürük, Mazhar Şevket İpyüboğlu, Mümtaz Turhan, Sabahattin Eyüboğlu, Cahit Sıtkı Tarancı, Elif Naci, Saki Safder, Ahmet Kutsi Tecer, Mesut Cemil, Ömer Lütfi Barkan, Mehmet Karahasan, İsmail Habip Sevük, Samih Nafiz Tansu.

Yahya Kemal, ilk sayıdaki yazısında Türk edebiyatının artık Avrupa mektebinden memlekete dönmesi, memleketten bahsetmesi gerektiğini, en sağdan en sola kadar herkesin edebiyatı ancak bir toplumu ve bir iklimin ifadesi olarak kabul

etmek zorunda olduğunu, fakat bunun Avrupa kültürünü yok sayarak kendi içimize kapanmak anlamına gelmediğini belirtmiştir. Peyami Safa 2. sayıdaki yazısında, edebiyatın her şeyden önce millî bir estetik çerçeve içinde kabul edilmesi lâzım gelen bir mefhum olduğunu, milletlerarası kıymetlerle münasebete engel olmadığını, ancak bunun edebiyatta memleket manzarasını silerek yerine sınırsız bir yabancılaşma aşkı dolduracak dereceye varmaması gerektiğini ileri sürer.

3. sayıdan itibaren yayımlanmaya başlanan Zahir Sıtkı Güvemli'nin (ZESEGE) "Memleket Edebiyatı Nasıl Olmalıdır?" konulu bir dizi karikatürünün ilkinde Yahya Kemal, eski tip bir kayığa binmiş olarak Boğaz'da bir yalının önünden geçerken tasvir edilmiştir. Dergide Yahya Kemal'in imzasına bir daha rastlanmaması büyük ihtimalle bu karikatür yüzündendir. Dergi tarafından düzenlenen ev toplantılarından ilk dördüne katılan Yahya Kemal daha sonra büsbütün uzaklaşmıştır. Tartışmalı sohbetler 18. sayıya kadar devam etmiştir. Bu arada Ağaç'ta Necip Fazıl'ın *Kültür Haftası* hakkında, belli bir terkip yapamadığı, herkesin orada eski haline göre biraz daha gevşek, kendi âlemi içinde tek başına yürüdüğü ve mecmua ile pek alakadar görünmedikleri, yazıların uzun, mücerret ve cansız olduğu şeklinde bir eleştirisi çıkar.

Kültür Haftası'nın "Memleket Matbuatı" sütununu yazan Zahir Sıtkı, 21. sayıda Ağaç'ın 9. sayısında yayımlanan "Beklenen Sanatkâr" yazısı dolayısıyla Necip Fazıl'ı eleştirir. Bu eleştirinin çıktığı sayı *Kültür Haftası*'nın son sayısıdır (3 Haziran 1936). Son üç sayıda imzasına rastlanmayan Peyami Safa, *Büyük Avrupa Anketi*'nde dergisinin "elim âkubet"inden söz eder. Bu ifade derginin yönetiminde bir anlaşmazlık çıktığına dair bir ima olarak kabul edilebilir. Sebebi ne olursa olsun Peyami Safa'nın uzaklaşması *Kültür Haftası*'nin sonu olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Peyami Safa, *Büyük Avrupa Anketi*, İstanbul 1938; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, II, 743; Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul 1971; Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* (haz. Zeynep Kerman), İstanbul 1977, s. 446; Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, İstanbul 1998, s. 229-244; Necip Fazıl Kısakürek, "Memleket Mecmualarının Geçit Resmi", *Ağaç*, sy. 8, İstanbul 1936; "Kültür Haftası", *TDEA*, VI, 41-42.

BEŞİR AYVAZOĞLU

KÜMBET

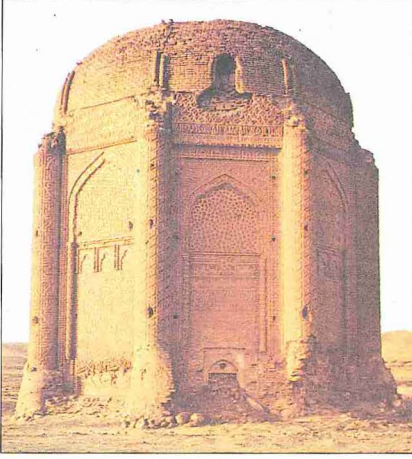
Bir mumyalık katı üzerinde silindirik veya çokgen gövdeli, içten kubbe, dıştan konik ya da piramidal çatı ile örtülü mezar anıtı.

Türkler'in İslâmiyet'ten önceki dönemlerden itibaren zengin bir mezar anıtı geleneğinin bulunması, İslâmî devirde türbe ve kümbet adı verilen iki değişik forma sahip mezar anıtının geniş ölçüde uygulanmasına yol açmıştır. Türbe ölünün doğrudan toprağa verildiği, çoğunlukla kare veya çokgen gövdeli, üzeri daha çok kubbe ile örtülü anıtlardır. Kümbette ise cenazelik, mumyalık veya kripta gibi isimlerle anılan bir bodrum katı üzerinde silindirik yahut çokgen gövde yer almakta, bunun da üzeri içten kubbe, dıştan konik ya da piramidal bir çatı ile örtülmektedir. Kümbet tarzındaki mezar anıtlarında genellikle mumyalama geleneğinin devam etmesi ve bunun XIII-XIV. yüzyıllar Anadolu'sunda da sürdürülmüş olması, ölü gömme geleneklerinin ve mezar anıtı fikrinin Türkler arasında ne kadar köklü bir devamlılığa sahip olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Mezar anıtları bazan mimari itibarıyla kümbete uyduğu halde türbe olarak şöhret bulduğu gibi kümbet tipine uymayan bazı mezar binalarına da kümbet denir. Bunların içinde en ünlüsü kule biçiminde olan ve dış yüzü sivri çıkıntılar halindeki yivlere sahip bulunan Cürcân'daki Kümbet-i Kâbüs'tür (1006-1007).

Kümbetin İslâm dünyasında Türkler'in yayılmasıyla birlikte ortaya çıktığı kesindir. Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya kadar Türkler'in geçtiği her yerde kümbete rastlamak mümkündür. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan sonra hızla

Serahs yakınındaki Yarı Kümbeti - Türkmenistan

Kazvin - Hemedan arasındaki Harekân kümbetlerinden biri

yayılan kümbet Anadolu'nun fethiyle birlikte Anadolu'da geniş çapta uygulanmıştır. Kümbetin İran, Azerbaycan ve Anadolu'da XV. yüzyıla kadar uygulandığı ašana ve dönemine göre gelişimini tamamladığı görülmektedir.

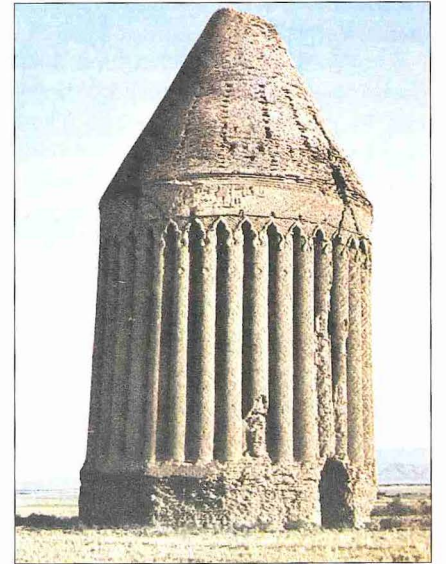
Josef Strzygowski tarafından ileri sürülen, birçok sanat tarihçisinin benimsediği hipoteze göre kümbetler, Ön Asya ve Türkistan'daki Türkler'e ait çadır sanatının mimariye geçmiş örnekleridir. Çadırdaki özel kısımlar kümbetlerde muhafaza edilmiş, kumaş ve dokuma karakteri mimariye yansımıştır. Sultan ve emîr gibi önemli şahsiyetler için yapılan bu mezar yapılarında çok köşeli ve yuvarlak biçimlileri çoğunlukta olmak üzere bazan dilimli gövdeli veya kare planlı olarak da çeşitlilik göstermektedir. Genellikle iki katlı olan kümbetlerde üst kat planı aynen alt kattaki mummyalık kısmında da tekrarlanır. Merdivenle inilen alt kat esas mezar bölümüdür ve mummyalanmış cesedi muhafaza eder. Kümbetlerde Anadolu dışında rastlanan tuğla malzeme Anadolu'da yerini taş bırakmıştır. Selçuklu Türkleri'nce inşa malzemesi olarak kullanılan tuğla süsleme unsuru olarak da benimsenmiştir. Ayrıca sırlı tuğla ve çini, tezyinatta vazgeçilmezdir. Büyük Selçuklu kümbetleri genellikle silindirik gövde üzerine konik çatı ile örtülüdür. Daha sonra Azerbaycan ve Batı İran'da çok köşeli kümbetler görülür. Büyük Selçuklular'ın İran'daki kümbet geleneği Anadolu Selçuklular'ında da devam etti. Anadolu'daki kümbetler daha çok iki katlı, taştan ve

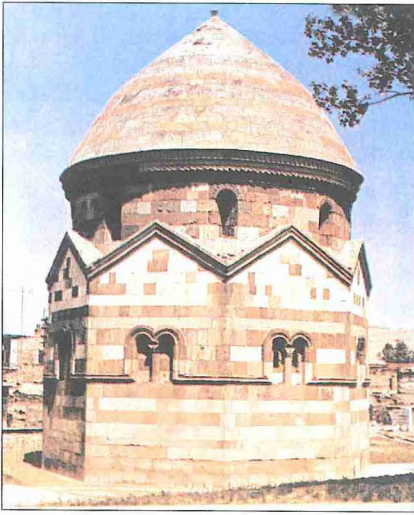
çokgen gövdelidir; ayrıca silindirik gövdeli olanları da vardır. Kare planlı kümbetler ancak XIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkar. Yüzyılın ortalarında ise kare planlı alt gövde üzerinde çokgen bir üst gövdeden meydana gelen kümbetler yapıldı ve bu tip daha sonra iyice yaygınlaştı.

En güzel örnekleri İran'da Büyük Selçuklular zamanında verilen kümbetlerden Damgan'da Çihilduhterân (Kırkkızlar, 1054-1055) ve İsfahan'ın güneyinde Eberkûh'ta Kümbed-i Alî (1056-1057) Tuğrul Bey zamanında yapılmıştır. Kümbed-i Alî bölgedeki tuğla kümbetlerin aksine taştan yapılmıştır. Çihilduhterân ise Büyük Selçuklu devrinde rağbet gören dairevî planlı tipin öncülerinden olup tuğladan silindirik gövde üzerine kubbeli bir kümbettir. Kazvin - Hemedan arasında Harekân denilen bölgede bulunan, 1067 ve 1093 yıllarına tarihlenen iki yapı da Selçuklu türbe mimarisinin parlak gelişmesini göstermektedir. Her ikisi de sekizgen gövdeli, çift kubbeli, tamamıyla tuğladan inşa edilmiş olan kümbetler, köşelerde aynı biçim ve çaptaki silindirik kuleleriyle âbidevî bir etki uyandırır. Ayrıca kitâbeleri ve zengin tuğla süslemeleriyle Türk süsleme sanatının hazineleri olup Anadolu'da gerek mimaride gerek taş, ağaç ve çini eserlerde kendilerini göstermişlerdir. Yine XI. yüzyıla ait Demâvend Kümbeti aynı şekilde sekizgen planlı ve zengin süslemelidir. Dihistan'da mezarlık alanında yer alan Selçuklu kümbetleri sekizgen ve yuvarlak planlı olup önlerinde küçük hazırlık mekânları ile dikkat çekmektedir. Rey'de 1139 tarihli anonim kümbet tuğladan silindirik gövdeli bir yapı olup gövde keskin kenarlı yivlerle çevrelenmiştir. Kare planlı bir örnek ise 1147 tarihli Merâğa'daki Kümbed-i Surh'tur. Kırmızı renkli tuğla tezyinatı ile dikkati çeken bu kümbet Kümbed-i Kırmızı diye de adlandırılır. Cürçân dışında Ziyârililer'den Kâbûs b. Veşmgîr'in yaptırdığı 57 m. yüksekliğinde silindirik gövdeli Kümbed-i Kâbûs da ilgi çekici bir yapıdır.

Çokgen gövdeli kümbetlerden Nahçıvan'daki 1162 tarihli Yûsuf b. Küseyr Kümbeti sekiz kenarlı, piramidal külâhlı bir yapıdır. Plan ve cephe düzenlemesi bakımından dikkat çeken Urmiye'de 1184 tarihli Se Kümbet ise değişik bir denemenin ürünüdür. Gövdesi dışta dairevî, içte kare planlı olarak uygulanmıştır. Kümbet bakımından oldukça zengin olan Nahçıvan'da Selçuklu mimarisi ve tuğla işçiliği yönünden dikkate değer diğer bir eser de 1186-1187 tarihli Mümine Hatun Kümbeti'dir. İçten silindirik, dıştan on kenarlı olarak tuğladan yapılan kümbet her yüzey dar uzun mihrap nişi şeklinde silmelerle çevrelenmiş, daha yukarıda küfî kitâbe ve mukarnas kornişle sona ermiş, yüzeydeki süslemeler fîrûze çinileriyle renklendirilmiştir. Bu kümbet Anadolu Selçuklu mimarisinde çok benimsenen, ancak bugün yıkılmış olan iki minareli taçkapsı ile büyük önem arzeder. Kule biçimindeki yapıyla bir istisna teşkil eden 1196 tarihli, sekizgen planlı Kümbed-i Kebûd yine Merâğa'da piramit çatısı, tuğla mimarisi ve cepheyi kaplayan fîrûze çinileriyle önemli bir eserdir. XIII. yüzyıla tarihlenen İran'ın doğusundaki Doğu Râdkân ve Kışmer kümbetleri, yivli gövdeleri ve sivri konik külâhlarıyla Türk çadırlarına benzerliklerinden dolayı ayrıca dikkati çeker. Selçuklular'dan sonra bölgede hâkim olan Hârizmşahlar'a ait ayakta kalan üç kümbet vardır. Ürgenç'te Fahreddin er-Râzî adına yapılan kümbet (1208) küçük bir yapı olmasına karşılık dış görünüş bakımından önemlidir. Yüksek kare bir kaide üzerine onikigen şeklinde yükselen piramit bir külâhla örtülmüş olan kümbet tamamen tuğladandır. İçten kubbe ile örtülü olup cephelerinde bitkiyazı süslü terrakota levhalar kullanılmıştır. Hârizmşah Alâeddin Tekiş adına inşa edilen kümbet, kare bir kaide üzerinde silindirik gövdeli ve dıştan koni biçimli külâhla örtülüdür.

Gövdesi yivli konik külâhlı Doğu Râdkân Kümbeti - İran

Emir Saltuk Kümbeti – Erzurum

Anadolu'da Artuklular dönemine ait bilinen bağımsız mezar anıtı yoktur. Dânişmendliler devrinden kaldığı kabul edilen mezar anıtlarından bazılarının durumları ise tartışmalıdır. Amasya'da Hilfet (Halifet) Gazi Kümbeti bunlardan biridir. Niksar'da yer alan ve XII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Kulak Kümbeti sekizgen planlı basit bir yapıdır. Yine Niksar'da yer alan Kırkkızlar Kümbeti, bölgenin Selçuklu yönetimi zamanında yapılmış olup Anadolu'daki ender tuğla mezar anıtlarından biridir. Pınarbaşı Pazarören'de bulunan ve Melik Dânişmend Gazi'ye mal edilen diğer bir kümbet de tuğla işçiliğiyle dikkat çekmektedir. Saltuklular'a nisbet edilen Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin güneyindeki üç kümbetten en büyüğü olan Emir Saltuk Kümbeti iki renkli kesme taştan sağlam bir mimariye sahiptir. Cepheleri üçgen alınlıklarla nihayetlenen sekizgen gövde konik bir külâhla örtülmüştür. Üçgen alınlıklar arasında yuvarlak kemerli nişler içine işlenen yılan, tavşan, yarası, kartal rölyefleri eski Türk hayvan takviminden gelen sembollerdir. Mengüçüklü dönemine ait 1196 tarihli Divriği Kamerüddin ve Sitti Melik kümbetleri sekizgen planlı ve piramidal çatılı yapılardır. Sitti Melik Kümbeti gösterişli giriş cephesi ve geometrik süslemeleriyle dikkat çeker. Kemah'ta XIII. yüzyıl başına tarihlenen Melik Gazi Kümbeti ise tuğladan sekizgen planlı bir yapıdır.

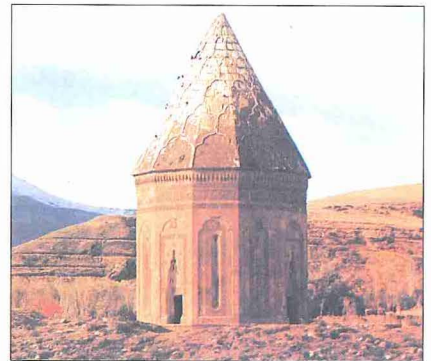
XII. yüzyıl içinde Selçuklu kümbetlerinin ilki olarak görülebilecek Konya Alâed-

din Camii avlusundaki II. Kılıcarslan Kümbeti 1192'den önce yapılmıştır. Kesme taştan, on kenarlı, piramit külâhlı, taş ve çini süslemeli, kitâbeli ve hafif sivri kemerli portal nişi içerisinde Bursa kemerli kapısı ile bu kümbet Selçuklular'ın ilk araştırma yapılarından biridir. Kayseri'de 602 (1205-1206) tarihli Çifte Medrese'de yer alan Gevher Nesibe Kümbeti içteki kubbe trompları, dışarıya akseden piramit çatılı görünüşü ile ayrı bir yere sahiptir. Konya Kılıcarslan Kümbeti'nden sonra ikinci defa 1217 tarihli Sivas İzzeddin Keykâvus Kümbeti'nde on kenarlı kümbetle karşılaşmaktadır. Bu kümbet, tuğla-çini süslemeleriyle de Anadolu Selçuklularının ilk âbidevî eseri olarak önem taşır. Anadolu'nun en önemli mezar anıtlarından biri de genel tipolojiden ayrılan ve başka bir benzeri olmayan XIII. yüzyılın başına ait Tercan Mama Hatun Kümbeti'dir. Yuvarlak dilimli silindirik gövdeli, onu örten dilimli konik külâhlı kümbetin etrafı daire biçiminde on bir nişli bir kuşatma duvarı ile çevrilmiştir. Kümbet mimarisinin zengin örneklerini veren Kayseri'de Huand Hatun Kümbeti (1238) külliye içinde yer almaktadır. Mukarnaslı mermer kaide üzerinde kesme taştan sekizgen planlı ve piramidal külâhlı yapı taş işçiliği açısından önemli bir örnektir. Benzer özellikler 1247 tarihli Çifte Kümbet'te de görülür (bk. ÇİFTE KÜMBET). Döner Kümbet on iki köşeli, konik külâhlı bir yapıdır. Silindire yakın gövdesi ve Ahlat kümbetlerine benzer üslûbuna bakılarak XIII. yüzyıl sonlarına ait kabul edilmektedir. Figürlü süslemenin bolca kullanıldığı bu kümbet büyük bir çadırı andırır (bk. DÖNER KÜMBET). Döner kümbetin mimarisi, ana hatları ile daha sadeleştirilmiş olarak Erzurum Çifte Minareli Medrese Kümbeti'nde uygulanmıştır. XIV. yüzyıl başlarına tarihlenebilen Gümüslü Kümbet'le (bk. GÜMÜŞLÜ KÜMBET) Karanlık Kümbet (bk. KARANLIK KÜMBET) aynı tipin devamı olan yapılarıdır. Kayseri'den sonra kümbetlerinin çoğu ve çeşitliliğiyle tanınan Ahlat'ta esas karakter olarak silindirik gövde üzerine mukarnas kornişle oturan konik çatılı kümbet yapımı bir tip halinde gelişmiştir. Bu tipin en güzel temsilcisi olarak Ulukümbet (1273), Hasan Padişah (1275) ve Çifte (1281) Kümbetler sayılabilir (bk. AHLAT).

Selçuklu sonrasında ele alınan kümbetlerden Niğde'deki Hudâvend Hatun Kümbeti (1312) İlihanlı hâkimiyeti zamanında yapılmıştır. Altta bir kaide üzerinde sekizgen gövdeli yapı üstte onaltıgene dönüşmüştür. Figürlü süslemeleriyle dikkati çe-

ken yapının altında olması gereken kriptası tam olarak tesbit edilememiştir. Yine bu dönemden Alemşah Kümbeti aynı plan ve süsleme özellikleriyle dikkate değerdir (bk. ALEMŞAH KÜMBETİ). Gevaş'ta bulunan Halime Hatun Kümbeti ile (1358) onun zengin süslemeli bir benzeri olan Ahlat Erzen Hatun Kümbeti (1396-1397) Karakoyunlular'ın ilk devrinden sekizgen planlı örneklerdir. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Bey'in Hasankeyf'teki kümbeti (XV. yüzyılın ikinci yarısı), silindirik gövdeli ve miğfer biçimli kubbesiyle tuğladan inşa edilmiş farklı bir mezar anıtı olup şeklinin yanı sıra sırlı tuğla ve çini süslemeleriyle dikkat çekici bir uygulamadır. Ahlat'ta yer alan Emir Bayındır Kümbeti (1491) silindirik gövdenin 1/3'lük bir kısmı dekoratif biçimde sütun ve kemerlerle açılmıştır. Eretnaogulları devrinden Kayseri Köşk-medrese avlusundaki kümbet (1339) sekizgen planlı ve piramit külâhlıdır. Bu dönemden kalan Sırçalı Kümbet ise silindirik gövdesiyle farklı görünümündedir. Sivas'taki Hasan Bey Kümbeti (Güdük Minare, 1347), kesme taştan kare şeklinde kaide üzerinde tuğladan yüksek bir üçgenli geçiş bölümü üzerinde silindirik gövdeli olarak ele alınmıştır. Karaman'da Alâeddin Bey Kümbeti (1391) içten ve dıştan on iki cepheli bir gövde ve bunu örten dilimli külâhı ile dikkat çekerken İbrâhim Bey Kümbeti (1432) kareye yakın bir plana sahiptir. Beyşehir'de Eşrefoğlu Kümbeti (1301-1302) camiye bitişik sekizgen planlı olarak ele alınmıştır. Hamidoğulları döneminden Antalya Zincirkıran Mehmed Bey Kümbeti (1377) sekizgen gövdeli sade bir yapıdır. Osmanlı döneminde mezar anıtları yaygın olarak türbe formunda yapılmış-

Halime Hatun Kümbeti – Gevaş / Van

tır. Bu devrin mezar anıtları içinde az sayıda kümbet formu ile mezar anıtları görülmektedir. Bu form, sayısı azalarak XIX. yüzyıl sonuna kadar Anadolu'da sürmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Ankara 1970, s. 28-31, 63-72; Mustafa Cezar, *Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 305-369; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara 1986, I-III; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, I-II, tür.yer.; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996; Gulam Ali Hatem, *İran'daki Büyük Selçuklu Türbeleri* (doktora tezi, Ankara 1974).

SEMA DOĞAN

KÜMEYL b. ZİYÂD

(کميل بن زياد)

Kümeyl b. Ziyâd (Abdurrahman)
b. Nehkîk (Nüheyk)
b. Heysem en-Nehâî el-Kûfî
(ö. 82/701)

Hız. Ali'ye yakınlığıyla tanınan âbid.

Küfe'de dünyaya geldi. Hayatının on sekiz yılını Hz. Peygamber devrinde geçirdiği (İbn Hacer, III, 318) ve öldüğünde doksan yaşında olduğu (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 178) şeklindeki haberler dikkate alındığında onun Resûl-i Ekrem'in son dönemlerinde doğduğu söylenebilir. Kümeyl 33 (653-54) yılında Küfe Valisi Saîd b. Âs ile geçinemeyen Eşter, Sâbit b. Kays, Mukanna' ve Sa'saa b. Sûhân grubuna dahil olunca vali tarafından Halife Osman'a şikâyet edildi. Halife de bu grubun Şam'a sürülmesini emretti. Şam Valisi Muâviye b. Ebû Süfyân, Kümeyl ve arkadaşlarına zaman zaman uyarılarda bulduysa da onlar muhalif tavırlarını sürdürmeye devam ettiler. Durumu halifeye bildiren Muâviye gelen emir üzerine bunları tekrar Küfe'ye gönderdi. Kümeyl ve arkadaşlarının Küfe'deki faaliyetlerinden yine rahatsız olan Saîd b. Âs halifeye başvurarak onların Küfe'den uzaklaştırılmasını istedi. Bunun üzerine Halife Osman, Kümeyl ve arkadaşlarını Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'in vali olarak bulunduğu Humus'a gönderdi. Kümeyl grubu bir süre de burada kaldı (Taberî, IV, 318-326). Kümeyl'in daha sonra Küfe'ye geçtiği anlaşılmaktadır. Osman b. Affân halife olduğu sürece işlerin düzelmeyeceğini, onun mutlaka bertaraf edilmesi gerektiğini düşünen Kûfeli bir grup içinde yer alan Kümeyl'in Umeyr b. Dâbî ile birlikte halifeyi öldür-

mek için Medine'ye gittiği, Umeyr'in Medine'de kararından vazgeçtiği, Kümeyl'in halifeyi takip etmeye başladığı, halifenin muhtemelen durumdan haberdar olduğu, bir defasında Kümeyl'e rastladığı ve onu tokatladığı kaydedilmektedir. Kümeyl halifeye haksız yere canını arctığını söylemiş, bunun üzerine halife, "Sen insanları gaflete düşürüp öldürmek isteyen biri değil misin?" deyince Kümeyl bunu kabul etmemiş, Halife Osman, "Eğer doğru söylüyorsan gel sen de bana vur" deyince Kümeyl onu affettiğini söylemiştir (a.g.e., IV, 403). Hz. Osman devrinin nihayete ermesinde kısmen payı olduğu görülen Kümeyl'in Ali b. Ebû Tâlib döneminde bazı görevler üstlendiği (a.g.e., IV, 446), bu arada Hit'te âmillik yaptığı bilinmektedir (Şerîf er-Radî, s. 450). Kümeyl'in Cemel Vak'ası'na katılıp katılmadığı hususunda bilgi yoktur. Sıffin'de ise Hz. Ali'nin safında yer aldığı, Hz. Ali'nin kendisine bazı dualar öğrettiği ve tavsiyelerde bulunduğu kaydedilmektedir. 82 (701) yılında Abdülmelik b. Mervân'ın Irak valisi Haccâc, daha önce Osman b. Affân'la aralarında geçen hadiseden dolayı Kümeyl'i huzuruna çağırdı, fakat Kümeyl kaçtı. Haccâc, Kümeyl'in mensup olduğu Nehâî kabilesinin reislerine onu bulup getirmelerini, aksi halde tahsisatlarını keseceğini bildirdi. Başta Muâviye olmak üzere Yezîd, Mervân ve Abdülmelik'in Kümeyl'in görüşlerini bildikleri halde kendisini affetdiklerini, esasen onun yaşlı bir kimse olduğunu, öldürülmesinin doğru olmayacağını söyleyen Esved b. Heysem en-Nehâî'ye ise tehdit etti. Bu durumdan haberdar olan Kümeyl gelip Haccâc'a teslim oldu (Taberî, IV, 404) ve onun emriyle Benî Âmir b. Avf'tan Ebû'l-Cehm b. Kinâne el-Kelbî tarafından öldürüldü (a.g.e., VI, 365).

Kaynaklarda saygın ve güvenilir bir kimse olduğu belirtilen Kümeyl Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Ali b. Ebû Tâlib, İbn Mes'ûd ve Ebû Hüreyre'den rivayette bulunmuş; Abdurrahman b. Âbis, Abbas b. Zerih, Abdullah b. Yezîd es-Suhbânî, Ebû İshak es-Sebîi ve A'meş gibi râviler de kendisinden hadis rivayet etmiştir. Bazı hadisçiler Kümeyl'i sika kabul ederken (İbn Ebû Hâtim, VII, 175; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, V, 341) bir kısmı onun müfrit Şii olduğunu, rivayetlerine güvenilemeyeceğini belirtmiştir (İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II, 221; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 415).

Genellikle Sünnî hadis kaynaklarında rivayetlerine yer verilmeyen Kümeyl'in Şii hadis kitaplarında, bazı tarihlerde ve tabakatta ilgili eserlerde Hz. Ali'nin ken-

disine tavsiyeleri ve öğrettiği dualar yer almaktadır. Rivayete göre Hz. Ali bir gün Kümeyl'i mezarlığa götürmüş, halkın kaplara benzediğini, kapların en hayırlısının ise içine konan şeyi muhafaza eden kap olduğunu, insanların Allah'ı bilenler, kurtuluş için öğrenenler, ne yaptığını bilmeyen ve sürü kabilinden olanlar şeklinde üç sınıfa ayrıldığını belirttiikten sonra tavsiyelerini sürdürmüştür (bu tavsiyenin metni için bk. Ya'kübî, II, 205-208; Şerîf er-Radî, s. 495-497; Ebû Nuaym, I, 79-80). Hz. Ali'nin Kümeyl'e bir başka tavsiyesi de insanlara karşı iyi davranmak, onları sevindirmek, böylece Allah'ın lutfuna erip musibetlerden kurtulmakla ilgilidir (Şerîf er-Radî, s. 513; Meclisî, LXXI, 319). Hz. Ali'nin Kümeyl'e dinî, ahlâkî ve sosyal muhtevalı uzun bir tavsiyesi de zikredilmektedir (Meclisî, LXXIV, 266-277). Ayrıca Şii kaynaklarında onun Kümeyl'e telkin ettiği dualar nakledilmekte (a.g.e., LXVII, 196), satır aralarında Farsça tercüme bulunan Kümeyl duaları İran'da yaygın olarak okunmaktadır.

Kümeyl b. Ziyâd tarikatlar ve tarikat silsileleri bakımından da önemli bir şahsiyettir. Kübreviyye, Sühreverdiyye, Hemedâniyye, Nurbahşiyye, Bektaşîyye ve Ni'metullâhiyye gibi tarikatların silsilelerinde onun ismi yer alır. Hz. Ali'nin Kümeyl'e hırka giydirdiği, bütün zâhir ve bâtin ilimlerini kendisine bildirdiği, onun da bu bilgileri ve sırları Abdülvâhid b. Zeyd'e aktardığı kaydedilmektedir. Kümeyl b. Ziyâd'ın adının geçtiği tarikat silsilelerine "silsile-i Kümeylîyye" denir (Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 83-108).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 179; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 288; a.mlf., *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 334-335; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 243; İcî, *es-Şikâat*, s. 398; Ya'kübî, *Târîh*, II, 205-208; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 318-326, 403-404, 446; VI, 365; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütüh*, Beyrut 1406/1986, VII, 103-104; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VII, 174-175; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, V, 341; a.mlf., *el-Mecrûhîn*, II, 221; Şerîf er-Radî, *Nehcü'l-belâğa* (nşr. Subhî es-Sâlih), Kum, ts. (Dârü'l-hicre), s. 450, 495-497, 513; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 79-80; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 137-144; Zehebî, *el-İber*, I, 70; a.mlf., *el-Muğnî*, II, 533; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 415; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 176-178; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 318; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII, 447-448; Süsterî, *Mecâlisü'l-mü'minîn*, Tahrân 1365 hş., II, 10, 11; Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, II, 37; LXVII, 196; LXXI, 319; LXXIV, 266-277; Ahmed Rif'at, *Mir'âtü'l-makâsîd*, İstanbul 1293, s. 24; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 83-108; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *es-Sıla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyûf*, Beyrut 1982, I, 69, 279.

MUSTAFA ÖZ